

Selçuklu-Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları*

A Milestone in the Seljuk-Georgian Conflicts: The Battle of
Didgori (1121) and Its Results

Erhan ATEŞ**

Makale Bilgisi	Article Info
Başvuru: 9 Ağustos 2016	Received: August 9, 2016
Kabul: 8 Eylül 2016	Accepted: September 8, 2016

Özet

XI. yüzyılın başlarından itibaren başlayan Selçuklu-Gürcü ilişkileri çok sayıda çatışmaya sahne olmuştur. Selçuklular bölgeye geldikten sonra kısa bir süre içerisinde Gürcülere üstünlüklerini kabul ettirmişlerdir. Ancak IV. David'in başa geçmesinin ardından bu durum tam tersine dönmüştür. İlk olarak içerideki problemleri halleden Gürcü Kralı, daha sonra yönünü dış politikaya çevirmiştir. Selçuklulara karşı seferlere girişen IV. David, çok sayıda askerî zafer kazanmıştır. David'in başa geçişiyle başlayan Gürcü yükselişi, 1121 yılındaki Didgori Savaşı ile zirveye ulaşmıştır. Didgori Savaşı'nı kazandıktan sonra cesaretlenen Gürcü ordusu, yönünü Müslümanların yaklaşık 400 yıldır kontrol ettiği Tiflis'e çevirmiştir. 1122'de Tiflis'i ele geçiren IV. David, burayı başkent yapmıştır. Didgori Savaşı neticesinde bölgesel bir güç haline gelen Gürcü Krallığı dağınık haldeki topraklarını birleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Gürcüler, Selçuklular, Kıpçaklar, Didgori Savaşı, Tiflis*

---

* Bu makale Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Ortaçağ) Anabilim Dalı'nda 2015 yılında tarafımızdan yazılmış olan "XII-XIII. Yüzyıllarda Güney Kafkasya'da Kıpçaklar" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, er-han18@hotmail.com

Abstract

The relationships between Seljuk-Georgian, which started in beginning of the 11th century, witnessed lots of clashes. A short time after coming to the area, Seljuks made the Georgians accept their superiority. However, with the accession of David IV to the throne, the situation changed to contrary. Firstly, Georgian King solved the inner problems and later changed his direction to foreign policy. David IV started to make campaigns against Seljuks and gained a lots of military victories. Georgian rise, which began by David's accession to throne, reached its peak with Battle of Didgori in 1121. Winning Battle of Didgori and having self-confidence, the Georgian army determined the direction to Tbilisi which was under the control of Muslims nearly 400 thousand years. David IV took the control of Tbilisi in 1122 and made here the capital. Georgian Kingdom that became a regional power after Battle of Didgori united its scattered lands.

Key Words: *Georgians, Seljuks, Kipchaks, the Battle of Didgori, Tbilisi*

XI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlayan Selçuklu-Gürcü münasebetleri XII. yüzyılın başlarından itibaren önemli çatışmalara sahne olmuştur. Bunlardan bir tanesi de kaynakların Didgori Savaşı (1121) adını verdikleri savaştır. Gürcülerin “mucizevi zafer” olarak adlandırdıkları bu savaş hakkında ülkemizde yapılmış spesifik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu makalede ilk olarak Selçuklu-Gürcü mücadelelerinin anlatımı sırasında genellikle kısa bir şekilde değinilen Didgori Savaşı'nın, öncesini, nasıl gerçekleştiğini ve sonuçlarının neler olduğunu detaylı bir şekilde anlatacak, daha sonra da bölge ve iki ülke tarihine etkilerinden bahsedeceğiz.

I. Didgori Savaşı'nı Hazırlayan Tarihsel Süreç

Doğu Anadolu bölgesine yönelik ilk Selçuklu akınları XI. yüzyılın ilk çeyreğinde Çağrı Bey (ö. 1059) önderliğindeki birkaç bin kişilik küçük bir kuvvet tarafından gerçekleştirilmiştir.¹ Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya giren Selçuklu askerleri, az sayıda olmalarına rağmen burada karşılarında çıkan Ermeni ve Gürcü kuvvetlerini mağlup etmişlerdir.² Bölgede

¹ Ali Sevim-Erdoğan Merçil *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara, 1995, s. 19; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul, 1972, s. 15-16.

² *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara, 2000, s. 48-49; *Smbat Sparapet's Chronicle*, trans. R Bedrosian, New Jersey, 2005, s. 12; Müverrih Vardan, “Türk Fütühatı Tarihi (889-1269)”, çev. H. D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi*, 1/2, İstanbul, 1937, s. 172-173; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara, 2002, s. 4-5; Mehmet Ersan, “Türk Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, II, Ankara, 2014, s. 162; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, Ankara, 1988, s. 20-21; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1944, s. 36;

gerçekleştirdiği bu akınlar neticesinde birçok başarı elde eden Çağrı Bey, Anadolu'nun yerleşmeleri için uygun olduğunu görmüş ve geri döndüğünde kardeşi Tuğrul Bey'e: "... keşfetmiş olduğum Horasan ve Arminya'ya gidebiliriz. Çünkü burada bize karşı gelebilecek kimse yoktur" demiştir.³

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasının ardından ilk Selçuklu Hükümdarı olarak tahta oturan Tuğrul Bey (1040-1063), ilk iş olarak 1043 yılında devletinin merkezini Nişabur'dan Rey'e taşımış, daha sonra da İbrahim Yinal, Musa Yabgu'nun oğlu Hasan, Horasan Hükümdarı Davud Çağrı Bey'in oğlu Yâkutî, Resul Tekin ve Kutalmış'ın da aralarında olduğu bazı Selçuklu şehzadelerini Azerbaycan, Arran, Ermenistan ve Zencan gibi bölgelerin fethi ile görevlendirmiştir.⁴ Bunun ardından harekete geçen Selçuklu kuvvetleri gerçekleştirdikleri akınlar neticesinde önemli zaferler elde ederek hâkimiyet sahalarını daha da genişletmişlerdir. Selçuklular kazandıkları bu başarıların ardından Hemedan, İsfahan, Tarım, Geylan, Erzurum ve Pasin gibi yerleri fethettikleri gibi Arran ve Gürcistan topraklarına da girmişlerdir.⁵ 18 Eylül 1048'de Hasankale önünde meydana gelen savaşta Bizans ordusunu mağlup eden Selçuklular, bölgedeki faaliyetlerine devam etmişlerdir.⁶ 1054 yılında Tuğrul Bey komutasında Anadolu'ya giren Selçuklu kuvvetleri, ilk olarak Muradiye ve Erçiş'i ele geçirmiş, daha sonra da Malazgirt'i kuşatmışlardır. Ancak Anadolu'daki fetih hareketleri bunlarla sınırlı kalmamış, Tuğrul Bey'in emri ile bölgeye

---

İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul, 1953, s. 269-270; Ali Sevim, "Çağrı Bey", *DİA*, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 183.

³ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraus), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, c. I, Ankara, 1999, s. 293; İbrahim Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Trabzon, 2009, s. 34.

⁴ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 44-45; Yaşar Bedirhan, "Selçuklu Türkmenlerinin Kafkasya ve Kafkas Elleri İle Münasebetleri", *Turkish Studies*, 9/4, Ankara, 2014, s. 170.

⁵ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 29-30; Sevim- Merçil *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 34; Ahmet Toksoy, "Malazgirt Zaferinden Önce Doğu Anadolu'ya Yapılan Türk Akınları", *Türkler*, 4, Ankara, 2002, s. 682; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 2009, s. 121; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 34; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 7.

⁶ M. F. Brosset, *Gürcistan Tarihi*, çev. Hrand D. Andreasyan, haz. Erdoğan Merçil, Ankara, 2003, s. 283; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 35; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 30-31; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, c. X, İstanbul, 1967, s. 365; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 122; Nebi Gümüş, "Büyük Selçuklu-Gürcü İlişkileri", *Türkler*, 4, Ankara, 2002, s. 714; Ali Sevim, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Selçuklu-Ermeni İlişkileri", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri (8-12 Ekim 1984 Erzurum)*, Ankara, 1985, s. 69; Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret İşıltan, İstanbul, 1970, s. 178.

gönderilen Selçuklu askerleri burada üç kol halinde akınlarına devam etmişlerdir. Böylece Selçuklular kısa bir süre içerisinde çok sayıda bölgeyi ele geçirmişlerdir.⁷

Tuğrul Bey'in hayatını kaybetmesinin ardından 1064 yılında Büyük Selçuklu Devleti tahtına oturan Alp Arslan (1064-1072),⁸ amcasının politikasını devam ettirmiş ve bölgedeki fetihleri sürdürmüştür. 1064 yılında başkent Rey'den yola çıkan Sultan Alp Arslan, Aras Nehri'ni geçtikten sonra ordusunu iki kola ayırmıştır. Birinci kolun başında bulunan Sultan, Tiflis ile Çoruh arasındaki bölgeyi ele geçirdikten sonra ikinci kolun başında fetihler yapan oğlu Melikşâh ve Nizamülmülk'le birleşmiş ve surlarıyla meşhur olan Bagrat Hanedanı'nın eski başkenti Ani'yi fethetmiştir. Bu zaferden sonra “*Fethin Babası*” unvanını alan Alp Arslan,⁹ 1068 yılında ikinci kez Gürcistan üzerine sefere çıkmıştır. İlk olarak Şeki üzerine yürüyen Selçuklu Hükümdarı, bölgede gerçekleştirdiği faaliyetler neticesinde Gürcü ve Abhazları bölgeden uzaklaştırmıştır. Selçuklu Sultanı'nın karşısına çıkmaya cesaret edemeyen Gürcü Kralı IV. Bagrat (1027-1072) ise kaçmıştır. Şiddetli kış nedeni ile kış mevsimini Kars'ta geçiren Alp Arslan, daha sonra Gürcülerin tekrar zapt ettikleri Tiflis'i ele geçirmiştir. Sultan Alp Arslan'ın Gürcü topraklarına girerek bütün ülke ve kalelerini fethettiği sırada, Türk akıncıları denize yakın olan Sver Kalesi'ne kadar olan bölgeyi fethetmişlerdir.¹⁰ Gerçekleştirilen bu seferlerin neticesinde Selçuklular,

⁷ *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 100; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydin, c. 9, İstanbul, 1987, s. 454-455; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara, 2004, s. 248-249; René Grousset, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul, 2005, s. 582-583; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul, 1976, s. 57; Ali Sevim, “Doğu Anadolu Bölgesinde Selçuklu Fetihleri ve Sonuçları”, *Prof. Dr. Ali Sevim Makaleler*, III, yay. E. Semih Yalçın, Süleyman Özbek, Ankara, 2005, s. 215-216.

⁸ İbrahim Kafesoğlu, “Alparslan”, *DİA*, c. II, İstanbul, 1989, s. 526-527.

⁹ Ahmed Bin Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul, 2011, s. 72-79; Şadrüddin Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsır İbn 'Ali El-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, Ankara, 1999, s. 24-28; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 49-52; Vardan, “Türk Fütühatı Tarihi (889-1269)”, s. 177; *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 119-121; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, c. I, s. 316-317; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I Horasan- Irak, Suriye ve Kirman Selçukluları*, yay. Ali Öngül, İzmir, 2000, s. 36-37; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 154-155; İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklular”, *Türk Dünyası El Kitabı*, 1, Ankara, 1992, s. 262; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 185-186; Erol Kürkçüoğlu, “Başlangıcından Malazgirt Savaşına Kadar Selçuklu-Bizans Münasebetleri”, *Türkler*, 4, Ankara, 2002, s. 697; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 256-257; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 8-10; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 50-51.

¹⁰ El-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s. 30-31; Ahmed Bin Mahmud, *Selçuknâme*, s. 86-90; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 291; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*,

Tiflis dâhil Kartli, Şirak, Vanand, Nig, Gugarg, Arran ve Gence gibi Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde hüküm süren küçük prenslikler ile Şeddâdî emîrlerini hâkimiyet altına almışlardır.¹¹ Daha sonra içerde ortaya çıkan isyan hareketlerini bastıran Alp Arslan, Fatimî Devleti'ni ortadan kaldırmak için Mısır'a doğru hareket etmiştir. Bu sefer sırasında bazı şehirleri geri vermeyi reddettiği Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in, büyük bir ordu ile doğuya doğru harekete geçtiğini haber alan Sultan Alp Arslan, seferini yarıda keserek geriye dönmüştür. İki taraf arasında 26 Ağustos 1071'de Malazgirt'te meydana gelen savaşı kazanan Selçuklular, bu tarihten sonra Anadolu'yu daha hızlı bir şekilde fethetmeye başlamışlardır.¹²

Sultan Alp Arslan'ın 1072 yılında öldürülmesinin ardından Büyük Selçuklu Devleti tahtına oturan Melikşâh (1072-1092),¹³ Gürcülerin daha önce yapılan anlaşmalara sadık kalmamaları ve Selçuklu topraklarına hücum ederek içerisinde Şavşat Kalesi'nin de bulunduğu çok sayıda kale ve şehri ele geçirmeleri nedeniyle, 1075 yılında Gürcistan üzerine sefere çıkmıştır. Selçukluların Gürcistan'a doğru harekete geçtiklerini haber alan Gürcü Kralı II. Giorgi (1072-1089), ele geçirdiği bu yerlerden geri çekilse de Selçuklu Sultanı seferine devam ederek Tiflis'ten Derbend Geçidi'ne kadar olan bölgeleri hâkimiyeti altına almıştır.¹⁴ Böylece Gürcü Kralı II. Giorgi'nin göstermiş olduğu itaatsizlik ve asayişsizlikleri kısa süre içerisinde sonlandıran Melikşâh, 1076 yılında Gence'yi Şeddâdî Emîri Fadlûn'dan almış ve Kafkasya bölgesinin tamamını Emîr Savtegin'e tevdi etmiştir.¹⁵ Sultan daha sonra, buraya vali olarak tayin ettiği Emîr Savtegin'in, Gürcülerin üzerine yürümesi ve onlara mağlup olması nedeniyle 1078-1079 yılında bir kez daha Gürcistan üzerine sefere çıkmış ve Somkheth bölgesini yağmaladıktan sonra Emîr Savtegin'le birlikte yardımcı kuvvetler bırakarak

---

s. 164; Savaş Eğilmez, "Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın Kafkasya Politikası", *Türkler*, 4, Ankara, 2002, s. 710; Gümüüş, "Büyük Selçuklu-Gürcü İlişkileri", s. 715-716.

¹¹ Kafesoğlu, "Alparslan", s. 528.

¹² *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 141-143; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 71-73; El-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s. 32-37; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 60-68; Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, İstanbul, 1972, s. 46-64; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 178-184; Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 70-76; Kürkçüoğlu, "Başlangıcından Malazgirt Savaşına Kadar Selçuklu-Bizans Münasebetleri", s. 698-700.

¹³ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 61-62; Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", *Türkler*, 4, Ankara, 2002, s. 614.

¹⁴ Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 59-60.

¹⁵ İbrahim Kafesoğlu, "Melikşâh", *İA*, c. VII, İstanbul, 1957, s. 670; Yunis Nesibli, "Orta Çağ Gürcü Kaynaklarında Türkler", *Türkler*, 4, Ankara, 2002, s. 723; Merçil, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", s. 617; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 12; Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 59-60.

geriye dönmüştür.¹⁶ Melikşâh geri döndükten sonra, Emîr Savtegin'in Gürcülere karşı bir kez daha mağlup olması ve Bizans'ın bundan faydalanarak Oltu, Erzurum ve Kars gibi bölgeleri ele geçirmesi nedeniyle işleri düzene koyması için 1080 yılında Emîr Ahmed'i bölgeye göndermiştir. Bölgeye geldikten sonra kaybedilen bu yerlerin yanında bazı Bizans şehirleri ve kalelerini de ele geçiren Emîr Ahmed, bölgeyi yeniden Selçuklu topraklarına dâhil etmiştir. Ertesi yıl Ebû Ya'kûb ve İsâ Böri adlı kumandanlar beraberlerindeki Türkmenler ile birlikte Çoruh Vadisi ve Trabzon'a kadar olan Karadeniz sahil mıntıkasını Büyük Selçuklu Devleti topraklarına katmışlardır.¹⁷ Selçukluların kazandıkları bu başarıların ardından onlara karşı koyamayacağını anlayan Gürcü Kralı II. Giorgi, İsfahan'a giderek Melikşâh'a bağlılığını bildirmiş ve ona haraç vermeyi kabul etmiştir.¹⁸ 1084 yılında Azerbaycan Genel Valisi Kutbeddin İsmâil b. Alpsungur Yâkûti'yi Arran ve Kafkasya bölgelerinin idaresi ile görevlendiren Melikşâh,¹⁹ 1086 yılı başlarında bir kez daha Kafkasya üzerine sefere çıkarak bölgedeki Selçuklu hâkimiyetini pekiştirmiştir.²⁰ 1088'de ikinci kez İsfahan'a Melikşâh'ın yanına giden Gürcü Kralı II. Giorgi, burada büyük bir ilgiyle karşılanmış ve haraç ödemesi şartıyla Kakheti, Hereti gibi yerleri almıştır. Böylece Gürcüler bir kez daha Selçukluların yüksek hâkimiyetini kabul etmişlerdir.²¹

Anonim Gürcü vakayinamesinde geçen "Dünyanın her tarafından gelen Türkler burada"²² sözü, bölgedeki Türk nüfusunun fetihlerle birlikte bu dönemde ne kadar arttığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Türklerin bölgeye gerçekleştirdikleri bu akınların ve yerleşmelerin Gürcistan'ın ekonomik ve politik yapısı üzerinde yıkıcı bir etkisi olmuştur. Bu akınlar neticesinde ülkedeki ekili alanlar göçebeler için otlak haline gelmiş ve köylü çiftçiler dağlara kaçmışlardır.²³

¹⁶ Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 94; İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, İstanbul, 1973, s. 107.

¹⁷ Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 94; Merçil, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", s. 617; Abdülkerim Özaydın, "Melikşah", *DİA*, c. XXIX, Ankara, 2004, s. 56; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 65-66; Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 112.

¹⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 113.

¹⁹ Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 94-95; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 86.

²⁰ Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 109-110.

²¹ Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 63.

²² *Kartlis Tskhovreba -A History of Georgia-*, ed. Roin Met'reveli, Stephen Jones, Tbilisi, 2014, s. 176.

²³ Ronald Grigor Suny, *The Making of Georgian Nation*, London, 1989, s. 42. Genellikle bu akınları gerçekleştiren ordular sadece askerlerden meydana gelmiyordu. Buna Moğol ordusundan örnek verirsek, askerler haricinde orduda kadınlar, çocuklar yaşlılar ve hayvan sürüleri bulunuyordu. Bu kısım ordunun lojistik kısmını oluşturuyordu. Moğollar Vâdi el-

II. Didgori Savaşı Öncesi Gürcistan'ın Genel Durumu

II. Giorgi'nin 1089 yılında hayatını kaybetmesinin ardından *ıslahatçı* manasına gelen *Ağmaşenebeli* lakaplı IV. David²⁴ (1089-1125), 16 yaşında babasının yerine Gürcistan tahtına geçmiş ve başkenti Tiflis olan yeni bir Kafkas monarşisi kurmuştur.²⁵

David kral olduğunda parçalanmış, yıkıntılar içerisinde olan, halkı uzun mücadelelere girişmiş, vatandaşları evlerinden sürülmüş, halkı dağlarda ve ormanlarda saklanmakta olan bir ülkeyi miras olarak almıştı. Bu nedenle Gürcü Kralı planlı bir politika takip etmek zorundaydı. Onun amacı ülkeye düzen getirmek, düşmanlara boyun eğdirmek, asilik yapan feodal lordları dizginlemek, devlet yönetimini merkezileştirmek, Selçuklu askerlerine daha iyi bir şekilde karşı koyabilecek yeni bir ordu oluşturmak ve onları ilk olarak Gürcistan'dan daha sonra da Güney Kafkasya'dan tamamen atmaktı.²⁶

Bu hedeflerini gerçekleştirmek için harekete geçen IV. David, ilk olarak korkudan dağlara ve ormanlara sığınmış olan halkının korkularını gidermiş ve onları yurtlarına geri dönmeye ikna etmiştir. Bunda XI. yüzyılın sonlarına

---

Hazindar Savaşı'nda 6 tümen askere sahipti ve her asker yanında 5 tane at getirmişti. Yani bu savaş sırasında orduda en az 300 bin at mevcuttu. Atlarının ihtiyaçlarını Orta Asya ve Orta Doğu'nun geniş otlaklarından karşılamaya alışkın olan Moğollar, yanlarında kuru yem (saman, arpa) taşıyorlardı. Zaten büyük yekünları tuttuğu için bunları taşımak neredeyse imkânsızdı. Bu nedenle Moğollar hayvanların ihtiyaçlarını otlaklardan ve ekili alanlardan karşıyorlardı. Mustafa Uyar, "İlhanlı-Memlûk Mücadelesi ve Suriye: Ekolojik Yaklaşımlar", *Beşinci Uluslar Arası Orta Doğu Semineri İslamiyet'in Doğusundan Osmanlı İdaresine Kadar Orta Doğu (Şam 2-4 Kasım 2010) Bildiriler*, ed. Mustafa Öztürk-Enver Çakar, Elazığ, 2012, s. 209-210, 212.

²⁴ Gürcü Kralı David'in kaçınıcı David olduğu konusunda tarihçiler tarafından farklı farklı görüşler ileri sürülmektedir. Gürcü tarihçiler W. E. D. Allen ve M. F. Brosset, David'i, II. David olarak adlandırırken [W.E.D. Allen, *A History of Georgian People*, London, 1971, s. 96; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 310] F. Kırzioğlu, İ. Telliöğlu ve G. Alasania gibi tarihçiler ise onu IV. David olarak adlandırmaktadırlar [Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Ankara, 1992, s. 112; Telliöğlu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 69; Giuli Alasania, *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, trc. Nanuli Kaçarava, Trabzon, 2013, s. 128]. Bunların dışında onu III. David olarak adlandıran tarihçiler de vardır [Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia [İvane Cavahişvili], *Gürcüstan Tarihi (Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar)*, çev. Hayri Hayrioğlu, İstanbul, 2000, s. 140]. Yukarıda da görüldüğü gibi bu konuda tarihçiler arasında bir görüş birliği yoktur. F. Kırzioğlu, 1952 yılından itibaren resmî Sovyet ve Gürcü yayınlarında Gürcü Kralı David'e IV. David denilmeye başlandığını bundan dolayı IV. David unvanını kullandığını belirtmektedir. Bu nedenle biz de IV. David'i doğru olarak kabul etmekteyiz. Bkz. Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 105.

²⁵ Allen, *A History of Georgian People*, s. 96.

²⁶ Mariam Lordkipanidze, *Georgia in the 11th-12th Centuries*, ed. George B. Hewitt, Tbilisi, 1987, s. 80.

doğru bölgede önemli seferler yapan akıncı Türklerinin zayıf düşmeleri de etkili olmuştur. Bundan sonra soylular ve feodal beyler meselesine yoğunlaşan Gürcü Kralı, önde gelen asi feodal beylerinden birisi olan Liparit'i yakalatarak sınır dışı ettirmiştir.²⁷ Böylece iç düzenin sağlanması yönünde önemli bir adım atmıştır.

Selçuklu Devleti'nin parçalandığı, Haçlıların ve Bizans İmparatorluğu'nun Türk-İslam ülkeleri üzerine doğru saldırıya geçtiği, Bâtınî suikastlarının yoğunlaştığı ve Türk devlet ve de beyliklerinin birbirlerine düştükleri bu dönemde²⁸ ortaya çıkan bu karışıklıklardan faydalanmak isteyen IV. David, iç sorunlarını da halletmiş olmanın verdiği rahatlıkla komşu İslam ülkelerine doğru saldırıya geçmeye karar vermiştir. I. Haçlı Seferi'nin başarıya ulaşmasının ardından Selçuklu tabiliğinden çıkmak için harekete geçen Gürcü Kralı, bunun için bahaneler aramaya başlamış ve Selçuklulara ödedikleri vergiyi kesmiştir.²⁹ Bunun ardından Selçuklular üzerine harekete geçen Gürcüler, 1104 yılında Kakheti'yi, 1110'da Şamsvilde ve Dzerna'yı, 1115'te Rustav'ı, 1117'de Giş ve Kaladzor kalelerini, 1118'de Agarani'yi ve Ermenilere bir süre başkentlik yapmış olan Lori şehrini ele geçirmişlerdir.³⁰

Kazanılan bütün bu askerî başarılarla rağmen Türkler kışı halen Gürcistan'da geçiriyorlardı. Bu da ele geçirilen bölgelerin kaybedilme tehlikesini doğuruyordu. David'in aynı anda hem kendisini ve şehirlerini savunabilecek hem de savaşları sürdürebilecek kadar askerî kuvveti yoktu. Elindeki kuvvetler belirlediği hedeflerini gerçekleştirebilmek için yetersizdi.³¹ Ayrıca bu sırada kraliyet ailesi, güçlü, merkezî bir yönetimden korkan ve monarşinin sahip olduğu imtiyazları kıskanan aristokrat bir sınıf tarafından kuşatılmış durumdaydı. Bu nedenle IV. David, yalnızca kendisine bağlı olan ve diğer çıkarıcı kurum veya kişilerle bağlantısı olmayan bir insan gücüne ihtiyaç duyuyordu. Bu güç hem iç hem de dış düşmanlara karşı kullanılabilirdi.³² Gürcü ordusu, IV. David dönemine kadar ihtiyaç zamanında kral tarafından çağırılan derebeyi topluluklarından ibaretti. Kralın ve büyük derebeylerinin muhafaza kıtaları ile muhtelif kalelerdeki küçük

²⁷ Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, s. 140.

²⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 266; Mehmet Coğ, "Ortaçağ'da Kafkasya Havzasında Kıpçaklar", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 19, 2015, s. 61.

²⁹ Gümüş, "Büyük Selçuklu-Gürcü İlişkileri", s. 717.

³⁰ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 317-318; Guili Alasania, "Gürcistan Kıpçakları", *Türkler*, 2, Ankara, 2002 s. 794; Donald Rayfield, *Edge of Empires A History of Georgia*, London, 2012, s. 89.

³¹ Alasania, "Gürcistan Kıpçakları", s. 794.

³² Peter B. Golden, "Cumanica I: The Qipçaqs in Georgia", *Nomads and their Neighbours in the Russian Steppe Turks, Khazars and Qipchaqs*, Cornwall, 2003, s. 59.

garnizonların dışında Gürcistan'da daimî ve düzenli askerî birlikler mevcut değildi. Savaş sırasında kralın muhafaza kıtası dışındaki askerler kendi *eristav*larına (ordu komutanlarına)³³ tabi bulunuyorlardı. Bu nedenle krallar orduyu toplarlarken zaman zaman büyük derebeylerine bazı tavizler vermek zorunda kalıyorlardı.³⁴ Bunun yanında bazı derebeylerine cephede güvenmek oldukça riskli ve tehlikeliydi. Ülkenin ve kralın kaderi onlara teslim edilemezdi. Bu nedenlerden dolayı IV. David doğrudan kendi komutası altında olan, daimî ve düzenli bir ordu kurmaya karar vermişti.³⁵ Bunun için ordudaki asker sayısının artırılması icap ediyordu. Ancak orduya alınacak bu askerlerin ülkenin ekonomisini olumsuz etkilememesi için üretimde çalışan insanlar arasından olmaması gerekiyordu. Bundan dolayı bu askerler Gürcü olmayan kişilerden seçilmeliydi.³⁶

Bunun için de en uygun millet Kıpçaklardı. Çünkü Gürcü Kralı, Kıpçakların savaşlardaki cesaretine, seferlerdeki çevikliklerine, muharebelerdeki acımasızlıklarına, istedikleri yerleri rahatça alabileceklerine ve kendi arzularına kolayca uyum sağlayabileceklerine inanıyordu. Üstelik Kıpçaklar yakında yaşamaları ve yerli halktan olmaları sebebiyle diğer halklara oranla ülkeye çok daha kolay bir şekilde gelebilir ve uyum sağlayabilirlerdi.³⁷

Eline geçen bu fırsatları değerlendirmek için harekete geçen IV. David, Kıpçakları ülkesine davet etmeye karar vermiştir. O, Kıpçakların bu sırada Ruslar karşısında zor durumlara düşmeleri ve daha önce Kıpçak Başbuğu Atrak'ın güzelliğiyle meşhur kızı Guranduht ile evlenerek onlarla akrabalık ilişkisi kurması nedeniyle Kıpçakların Gürcistan'a göç etmeyi kabul edeceklerini düşünüyordu. Bundan dolayı Kıpçaklarla anlaşmak ve kayın

---

³³ Gürcüce ordu anlamına gelen *eri* (daha sonraki dönemde halk anlamında kullanılmıştır) ve baş anlamına gelen *t'avi* kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bu kelime *ordu komutanı* anlamına gelmektedir. Eristavlar, kral adına yöneticilik yapan bölgesel valiydiler. Bkz. Stephen H. Rapp, "Sumbat Davit'is-dze and the Vocabulary of Political Authority in the Era of Georgian Unification", *Journal of the American Oriental Society*, 120/4, 2000, s. 573; Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 12; Lordkipanidze, *Georgia in the 11th-12th Centuries*, s. 178.

³⁴ Ahmet Özkan (Melaşvili), *Gürcüstan -Tarih Edebiyat Sanat Folklor-*, İstanbul, 1968, s. 78-79.

³⁵ Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, s. 142.

³⁶ Roin Metreveli, *The Golden Age -Georgia From The 11th Century To The First Quarter Of The 13th Century-*, Tbilisi, 2010, s. 80.

³⁷ Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 114.

pederi Atrak'ı ülkesine davet etmek üzere güvendiği adamlarından bazılarını onlara elçi olarak göndermiştir.³⁸

Kendilerine yapılan bu teklifi büyük bir memnuniyetle kabul eden Kıpçaklar, IV. David'e Osetler Geçidi'nin güvenliğinin sağlanmasını şart koşmuşlardı. Bunun üzerine harekete geçen IV. David, yanına başveziri Giorgi Çıkondidel'i de alarak sorunu bizzat çözmek için Osetler ülkesine gitmiştir. Burada Oset Kralı ve ülkenin diğer büyükleri tarafından çok iyi bir şekilde karşılanan IV. David, düşman olan bu iki grup arasında dostluk kurmakta zorlanmamış (hem Kıpçaklar hem de Osetlerden rehinelere almıştır) ve Daryal kalelerini, Oset ve Kafkas kapılarını işgal ederek Kıpçakların geçişi için güvenli bir yol oluşturmuştur.³⁹ Böylece Kıpçaklar için Gürcistan yolunun güvenliğini sağlayan IV. David, onların güneye doğru inmelerinin önündeki engeli kaldırmıştır.

1118 yılında başlayan bu Kıpçak göçü, aynı sene içerisinde bitmemiş ertesine sene de devam etmiştir.⁴⁰ Gürcistan'a yerleştirilen her Kıpçak ailesi Gürcü ordusu için atlı ve silahlı bir asker sağlamak zorunda idi. Bu yolla meydana getirilen 40 bin kişilik Kıpçak ordusu, sadece Gürcü Kralı IV. David'den emir alıyordu ve feodal beyler ile hiçbir bağlantıya sahip değildi.⁴¹ IV. David bu ordunun yanında Gürcü sarayında yetiştirilen 5 bin Kıpçak'ı da merkez kuvvetinde hizmetine almıştı.⁴² Askerlik hizmetlerini yerine getirmeleri için gerekli araç-gereç ve silahlarla donatılan bu Kıpçaklar sıkı bir askerî eğitime tabi tutulmuşlardır.⁴³ Gürcü Kralı aldığı bu askerî destek sayesinde bölgenin en güçlü ordularından birisine sahip olmuş ve ülkesinin sınırlarını daha da genişletebilmek için gerekli şartları hazırlamıştır.

III. Savaş Hazırlıkları

Yukarıda bahsettiğimiz askerî ve siyasi hedeflerini gerçekleştirebilmek için gerekli askerî kuvvete artık sahip olan Gürcü Kralı, ordusu ile birlikte harekete geçmiştir. O, Kür Nehri kıyısında kışlayan Türkmen casusları

³⁸ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 319; Ergin Ayan, "Selçuklu-Kıpçak İlişkileri", *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2, Sakarya, 2009, s. 113.

³⁹ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 319-320; *The Georgian Chronicle The Period of Giorgi Lasha*, ed. S. Qaukhchishvili, trans. Katharine Vivian, Amsterdam, 1991, s. 19-20.

⁴⁰ Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 115.

⁴¹ Lordkipanidze, *Georgia in the 11th-12th Centuries*, s. 89; Golden, "Cumanica I: The Qipçaq in Georgia", s. 62.

⁴² Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 232; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 202; Allen, *A History of Georgian People*, s. 99; Çoğ, "Ortaçağ'da Kafkasya Havzasında Kıpçaklar", s. 61.

⁴³ Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, s. 142.

aldatmak amacıyla Abhazya'ya gitmeyi eskiden beri adet edinmişti. 1120 yılında ilk olarak Gegut'a⁴⁴ giden IV. David, buradan Hufta'ya⁴⁵ geçmiştir. Gürcü Kralı'nın uzaklaştığını gören Türkmenler, rahatlayarak sayıları çok fazla olmasına rağmen kışı geçirmek üzere Botor'a gitmişlerdi.⁴⁶ Türkmenlerin bu hareketlerini yakından izleyen IV. David, 14 Şubat 1120'de aniden onlara saldırmış, bunun neticesinde de çok sayıda ganimet ve esir elde etmiştir. Bundan sonra Şirvan'daki Kabala⁴⁷ şehrini ele geçiren Gürcü Kralı, Kartli'ye geri dönmüştür.⁴⁸ Kartli'ye döndükten sonra hızlı bir şekilde ordusunu toplayan Kral, 7 Mayıs 1120'de Şirvan'a hücum etmiş ve buradaki bazı bölgeleri harap ederek büyük miktarda ganimet elde etmiştir. Kasım ayı içerisinde ise Aşorni'ye⁴⁹ hücum ederek buradaki Türkleri mağlup eden Gürcü Kralı, geri dönerken yolu üzerinde bulunan Sevgelamec'deki Türkmenlere de saldırmış ve onları yenilgiye uğratmıştır.⁵⁰

IV. David, 1121 yılı ilkbaharı başlarında Türkmenlerin Berde'ye⁵¹ yerleştiklerini haber alınca aynı yılın Haziran ayında Kıpçaklarla birlikte Kür Nehri'ni geçerek Alon'a doğru hareket etmiştir. Burada Türkleri mağlup ettikten sonra Arabya ile Berde'yi tahrip eden Gürcü Kralı, orada iki gün kalmış ve zengin bir ganimetle geriye dönmüştür.⁵² David'in sonraki hedefi ise Tiflis şehri olmuş ve şehre baskı yapmaya başlamıştır. David'in baskılarından bıkan şehir halkı, Arran, Nahcivan ve Aras Nehri'ne kadarki bölgenin hâkimi ve Sultan Mahmud'un kardeşi Melik Tuğrul'a giderek kendilerini IV. David'in baskılarından kurtarmasını istemiştir. Bu talebi kabul eden Melik Tuğrul, şehre kendisini temsilen bir Şahne göndermiştir. Ancak Gürcü Kralı bunu haber alınca Tiflis şehri üzerindeki baskılarını daha da arttırmıştır. Şehir üzerindeki baskıların daha da artması üzerine harekete geçen Tiflis halkı, Şahne'nin 10 adamı ile birlikte şehirde kalması

⁴⁴ Gegut: Kutais yakınlarındaki bir bölgedir. Bkz. *Kartlis Tskhovreba*, s. 196.

⁴⁵ Hufta: Gürel'deki Supsa Çayı ağzında yer alan bölgedir. Bkz. Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 113.

⁴⁶ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 321.

⁴⁷ Kabala: Ermenistan'da bir kasaba olup, Şirvan'ın merkezi Şamahia'ya uzak olmayan bir yerdir. Bkz. Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 321.

⁴⁸ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 321; Metreveli, *The Golden Age*, s. 85; Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, s. 143. F. Kırzioğlu bu seferlerin 1121 yılında gerçekleştirildiğini söylemektedir. Bkz. Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 116.

⁴⁹ Aşorni: Pasin civarında bulunan Ermeni Aşorni bölgesidir. Bkz. Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 321.

⁵⁰ Robert W. Thomson, *Rewriting Caucasian History*, New York, 1996, s. 331-332.

⁵¹ Berde: Gence'nin güney doğusunda yer alan Partav/Berdea/Berde'dir. Bkz. Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 16.

⁵² *The Georgian Chronicle The Period of Giorgi Lasha*, s. 23,24; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 322; Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 116.

karşılığında David'e yıllık 10 bin dinar vergi ödemeyi kabul etmiştir. Ancak Tiflis Müslümanlarının tek başına bunlara karşı koyabilecek kadar kuvveti yoktu.⁵³ Tiflis halkının yardım talepleri yanında, IV. David'in Selçukluları Gürcistan topraklarından çıkarma yönündeki çabaları, bölgedeki bağımsız şehirleri kendisine tabi hale getirmesi ve Müslüman liderlerin, Gürcü Kralı IV. David'i yürüttüğü faaliyetlerden dolayı güçlü bir düşman olarak görmeye başlamaları da Gürcistan üzerine sefere çıkılmasında etkili olmuştur.⁵⁴

Kaynaklarda Selçukluların Gürcüler üzerine sefere çıkmaya nasıl karar verdikleriyle alakalı birbirinden farklı bilgiler mevcuttur. Anonim Gürcü Vekâinâmesi'nde, IV. David'in baskılarından bıkan Gence, Tiflis, Dmanis⁵⁵ halkının ve Türkmenlerin elleri, yüzleri ve bütün gövdeleri karalara bürünmüş bir şekilde Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'a (1118-1131) giderek ona başlarına gelen felaketleri anlattıkları, bunun üzerine de Sultan Mahmud'un İlgazi'nin komutasında Gürcüler üzerine bir sefere karar verdiği ifade edilmektedir.⁵⁶ İbnü'l-Ezrak'ta ise Tiflis halkının bir yandan Sultan Mahmud'un kardeşi Melik Tuğrul'un yanına giderek David'e karşı ondan yardım istedikleri, diğer taraftan da Necmeddin İlgazi ile temasa geçerek Tiflis'e gelmesi için ondan ricada buldukları ileri sürülmektedir.⁵⁷ Urfalı Mateos'da geçen bilgiler de Tiflis Müslümanlarının, Melik Tuğrul'un ve İlgazi'nin yanına giderek yardım istedikleri şeklindedir.⁵⁸ İbn Kalânîsî,⁵⁹ İbnü'l-Adîm⁶⁰ ve Smbat'ta⁶¹ ise Melik Tuğrul'un Müslümanlardan gelen yardım talepleri üzerine Gürcülere karşı sefere çıkılmasına karar verdiği belirtilmektedir. Bu konuda çağdaş Türk tarihçiler arasında da tam bir ittifak yoktur. Kaynaklarda sefere çıkılmadan önce yaşanan süreçle ilgili birbirinden farklı bilgiler verilse de bu sefere katılan kişiler konusunda büyük oranda tutarlılıklar vardır. Kurulan bu ittifakın içerisinde Sultan Mahmud'un kardeşi Melik Tuğrul, Haçlılara karşı yaptığı başarılı savaşlar

⁵³ İbnü'l-Ezrak Ahmed b. Yûsuf b. Ali, *Meÿyâfârikîn ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı)*, çev. Ahmet Savran, Erzurum, 1992, s. 34; Metreveli, *The Golden Age*, s. 87; Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)*, Konya, 2001, s. 83-84.

⁵⁴ Metreveli, *The Golden Age*, s. 88.

⁵⁵ Dmanis: Tiflis'in güneyinde Kvemo Kartli'de yer alan bir şehirdir. Bkz. *Kartlis Tskhovreba*, s. 197; Lordkipanidze, *Georgia in the 11th-12th Centuries*, s. 181.

⁵⁶ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 322-323.

⁵⁷ İbnü'l-Ezrak, *Meÿyâfârikîn ve Âmid Târihi*, s. 34.

⁵⁸ *Urfalı Mateos Vekâinamesi*, s. 268.

⁵⁹ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl -I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-*, çev. Onur Özatağ, İstanbul, 2015, s. 85.

⁶⁰ Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb'de Selçuklular (H.447-521=1055-1127)*, trc. Ali Sevim, Ankara, 2014, s. 149.

⁶¹ *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 68.

ile tanınan Mardin Emîri İlgazi, Bitlis ile Erzen hâkimi Togan Arslan Bey ve bunların yanındaki bazı kişiler bulunuyordu.⁶²

Kaynaklarda bu savaş sırasında Selçuklu ordusunda bulunan asker sayısı hakkında 30 bin ilâ 600 bin kişi arasında değişen çok farklı rakamlar ifade edilmektedir. Bu konuda çağdaşımız Gürcü tarihçiler arasında da bir ittifak bulunmamaktadır. İbnü'l-Esir, Selçuklu ordusundaki asker sayısının 30 bin kişi olduğunu ileri sürerken,⁶³ Ermeni tarihçi Urfalı Mateos bu sayının 560 bin,⁶⁴ Smbat 150 bin,⁶⁵ Fransız tarihçi ve şövalye Walter the Chancellor'sa 600 bin kişi olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁶ Çağdaşımız Gürcü tarihçilerinden Mariam Lordkipanidze ise bu sayıyı 300 bin kişi olarak ifade etmektedir.⁶⁷ Buna karşın, bir diğer Gürcü tarihçisi Alexander Mikaberidze'nin de ifade ettiği gibi kaynakların verdiği bu rakamlar oldukça abartılıdır.⁶⁸ Urfalı Mateos'un Hristiyanlık duygusunun da etkisi ile zaman zaman mübalağalar yapması,⁶⁹ Gürcü tarihçi Giuli Alasania'nın belirttiği gibi Smbat Sparapet'in verdiği bilgilerin güvenilir olmaması⁷⁰ ve Dıgdori Savaşı'ndan sadece iki yıl önce İlgazi ile Haçlılar arasında meydana gelen Telli Afrin Savaşı'nda (1119) İlgazi'nin ordusunda yalnızca 20 bin⁷¹ askerinin bulunması bizi de Osman Turan,⁷² Ali Sevim⁷³ ve Fahrettin Kırzioğlu⁷⁴ gibi 30 bin sayısının

⁶² İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 450; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 322-323; İbnü'l-Ezrak *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi*, s. 34; *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 268; *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 68; Ali Sevim, "Artuk Oğlu İlgazi", *Belleten*, XXVI/101-104, Ankara, 1962, s. 683-684; V. Minorsky, "Caucasia in the History of Mayyafariqin", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 13/1, London, 1949, s. 32; Kazım Paydaş, "Artuklular ve Gürcüler", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, c. 1, Mardin, 2008, s. 216-217; İlhan Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", *Türkler*, 6, Ankara, 2002, s. 404; Yaşar Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, Ankara, 2014, s. 173.

⁶³ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 450.

⁶⁴ Mateos, İlgazi'nin komutasında 150 bin, Dübeys'in komutasında 10 bin, Melik Tuğrul'un komutasında ise 400 bin asker bulunduğunu söylemektedir. Bkz. *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 268-269.

⁶⁵ *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 68.

⁶⁶ *Walter the Chancellor's The Antiochene War*, trans. Thomas S. Asbridge, Susan B. Edgington, Cornwall: Ashgate, 1999, s. 169.

⁶⁷ Lordkipanidze, *Georgia in the 11th-12th Centuries*, s. 98.

⁶⁸ Alexander Mikaberidze, *Historical Dictionary of Georgia*, Maryland, 2007, s. 266.

⁶⁹ Ali Sevim, "Urfalı Mateos Vekayı-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 1963, s. 320.

⁷⁰ Alasania, *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, s. 136.

⁷¹ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 439. Buna karşın Abû'l-Farac bu savaş sırasında İlgazi'nin ordusundaki asker sayısının 7 bin kişi olduğunu [Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 356]; İbnü'l Adîm bu sayının 40 bin kişiden fazla olduğunu [İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, s. 136]; Urfalı Mateos ise biraz daha abartılı bir şekilde 80 bin kişi olduğunu [*Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 264] ifade etmektedir.

⁷² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 2013, s. 191.

daha doğru veya doğruya yakın olduğunu düşünmeye sevk etmektedir. İbnü'l-Ezrak'da geçen "İlgazi, Tiflis'e yaklaştığında müttefiklerinden hiç kimseye rastlamadı ve orada ani bir Gürcü saldırısına uğradı" şeklindeki bilgi, bize bu 30 bin sayının müttefik ordusunun genel toplamı değil, sadece İlgazi'nin komutası altında Gürcülerle savaşan Selçuklu askerinin sayısı olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir. Ayrıca eğer Selçuklular bu savaşta bazı kaynaklarda belirtildiği kadar büyük bir darbe alsalardı, bundan sadece bir yıl sonra Gürcüler üzerine tekrar sefere çıkacak ⁷⁵ kuvveti ve cesareti kendilerinde bulamazlardı.

Gürcü ordusunda bulunan asker sayısı ve bunun dağılımı konusunda da kaynaklarda farklılıklar mevcuttur. Urfalı Mateos, David'in ordusunda 40 bin seçme Gürcü muharip askerden başka 15 bin Kıpçak, 5 bin Alan ve 100 kadar Frank askeri bulunduğunu söylerken ⁷⁶ Ermeni tarihçi Smbat, Gürcü ordusunda 40 bin Kıpçak, 18 bin Alan, 500 Frank ve 10 bin Ermeni askeri bulunduğunu söylemektedir. ⁷⁷ Walter the Chancellor'a göre ise Gürcü ordusundaki asker sayısı toplam 80 bin kişi idi. ⁷⁸ Ancak çağdaşımız Gürcü tarihçiler bu konuda genel olarak ordudaki Gürcü askerlerinin sayısını daha fazla gösteren Urfalı Mateos'un verdiği bilgileri doğru olarak kabul etmekte ve David'in ordusunun ana kısmını Gürcü askerlerinin oluşturduğunu söylemektedirler. ⁷⁹

IV. Savaşın Seyri

Türk emîrleri, Gürcülere karşı ittifakın kurulmasının ardından Tiflis'e doğru harekete geçmişlerdir. Melik Tuğrul, Atabeyi Gündoğdu ile birlikte Gence'den yola çıkarken; Togan Arslan, Duvin'den hareket etmişti. Mardin Emîri İlgazi ise halifeyi tehdit ettiği için onun hücumuna uğrayan ve kendisine sığınmış olan Emîr Dübeys ile birlikte Mardin'den yola çıkmıştı. Bu sırada onun yanında Kadı Alemüddin b. Nubâta, Mardin Kadısı Alemüddin Ebû'l-Feth el-Kerîm ve veziri Ebû Temmâm b. Abdûn da bulunuyordu. Yanındakilerle birlikte Erzurum'a gelen İlgazi, kadı ve vezirini burada bıraktıktan sonra askerleriyle birlikte Kars'a doğru hareket etmiştir.

⁷³ Sevim, "Artuk Oğlu İlgazi", s. 684; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 235.

⁷⁴ Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 117.

⁷⁵ Abdülkerim Özeydin, "Mahmûd b. Muhammed Tapar", *DİA*, c. XXVII, 2003, s. 372.

⁷⁶ *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 270.

⁷⁷ *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 68. D. M. Lang da Smbat'ın verdiği bilgiyi doğrulamakta ve Kafkas steplerinden gelen 40 bin Kıpçak ve birkaç yüz Frank'ın Gürcü ordusuna yer aldığını söylemektedir Bkz. David M. Lang, *The Georgians*, London, 1966, s. 111-112.

⁷⁸ *Walter the Chancellor's The Antiochene War*, s. 169.

⁷⁹ Lordkipanidze, *Georgia in the 11th-12th Centuries*, s. 98; Metreveli, *The Golden Age*, s. 90; Alasania, *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, s. 136.

Müttefikler ordularının toplanma yeri olarak Tiflis'i kararlaştırmışlardı.⁸⁰ Erzurum, Kars, Trialeti ve Manglis⁸¹ yoluyla Tiflis'e doğru hareket eden İlgazi,⁸² Tiflis'e yarım günlük mesafeye kadar gelmesine rağmen ne Melik Tuğrul'un ne de Togan Arslan'ın kuvvetlerini görebilmişti.⁸³

Gürcü Kralı IV. David ise hazırlamış olduğu ordusu ile birlikte eski başkent Mtskheta'dan Nichbisi Vadisi boyunca hareket etmişti. Ordusunu ikiye ayıran Gürcü Kralı, büyük kısmını kendi kontrolü altına alırken, küçük bir kısmını oğlu Demetre'nin kontrolüne vermiştir. Demetre'nin kontrolündeki ordu ihtiyat kuvveti olarak tutuluyordu ve savaşın önemli bir anında düşmana aniden saldırmak için bekliyordu. David, Nichbisi Vadisi'ni geçtikten sonra burayı ağaçlar ve büyük kayalar ile kapattırarak askerlerinin geri dönüş yollarını kapatmış ve onlara ölümüne savaşmaktan başka bir çare bırakmamıştır.⁸⁴ Fransız şövalye ve tarihçi Walter the Chancellor kitabında Gürcü Kralı'nın savaş başlamadan önce askerlerine şu konuşmayı yaptığını bildirmektedir: "İsa'nın askerleri yaklaşın! Eğer biz Tanrı'nın düzenini meşru bir şekilde korursak, sadece şeytanla birlikte olanların değil, Şeytan'ın kendisinin bile üstesinden gelebiliriz. Onurumuz ve çıkarlarımız için planım, ellerimizi gökyüzüne uzatarak sevgisi için Ulu Tanrı'ya savaştan kaçmak yerine ölmeye söz vermek, istesek de savaş alanından kaçamayalım diye bu vadiye girdiğimiz bütün açık yolları sık ağaçlarla kapatmak ve bize yakın bir bölgede bizimle savaşmaya cesaret eden düşmana sert bir şekilde hücum etmektir."⁸⁵ Ordusunu Tiflis'e 40 km uzaklıktaki Didgori denilen yerde konuşlandıran IV. David, iki dağ arasında kamp kurmuştur. Didgori'nin sahip olduğu stratejik önem, David'in burayı tercih etmesinde etkili olmuştur.⁸⁶

⁸⁰ İbnu'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi*, s. 34-35; Sevim, "Artuk Oğlu İlgazi", s. 683-684; Minorsky, "*Caucasia in the History of Mayyafariqin*", s. 32; Kayhan, *Irak Selçukluları*, s. 84; Paydaş, "Artuklular ve Gürcüler", s. 216-217; Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", s. 404; Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, s. 173.

⁸¹ Manglis: Trialeti tepesinin güney eteklerinde yer alan bir bölgedir. Bkz. Lordkipanidze, *Georgia in the 11th-12th Centuries*, s. 183.

⁸² İbnu'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi*, s. 35; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 323; Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 117.

⁸³ İbnu'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi*, s. 35; Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 117. Buna karşın İbnü'l-Esir ve Brosset müttefik kuvvetlerinin birleştiklerini ileri sürmektedirler. İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 450; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 323.

⁸⁴ Mikaberidze, *Historical Dictionary of Georgia*, s. 266; Rayfield, *Edge of Empires A History of Georgia*, s. 93; Lordkipanidze, *Georgia in the 11th-12th Centuries*, s. 98.

⁸⁵ *Walter the Chancellor's The Antiochene War*, s. 169; Mikaberidze, *Historical Dictionary of Georgia*, s. 266; Metreveli, *The Golden Age*, s. 90-91.

⁸⁶ Metreveli, *The Golden Age*, s. 90.

İbnü'l-Ezrak bu savaşın başlangıcını Didgori'ye giren Necmeddin İlgazi'nin, müttefiklerinden yoksun olduğu bir sırada dağlardan inen Gürcü kuvvetlerinin ani bir saldırısına uğraması olarak gösterirken,⁸⁷ İbnü'l-Esir, savaş başlamadan önce teslim olmuş gibi Selçuklu askerlerinin arasına giren 200 Kıpçak askerinin her tarafı ok yağmuruna tutması ve panikleyen Selçuklu ordunun düzeninin bozulması olarak⁸⁸ göstermektedir. Her iki durumda da ilk ve ani saldırıyı yapan tarafın Gürcüler olduğu açıktır. Saldırıya uğrayan Selçuklu ordusunun düzeninin bozulmasının ardından uzaktan olan biteni izleyen IV. David, askerlerine hücum emri vererek saldırıya geçmiştir. Bu sırada oğlu Demetre de gizlendiği yerden çıkarak Selçuklu ordusunun kanadına doğru hücum etmiştir.⁸⁹ İki taraf arasında 18 Ağustos 1121'de⁹⁰ Didgori'de meydana gelen ve sadece üç saat süren bu savaşın neticesinde Gürcüler, zaten savaş düzeni bozulmuş olan Selçuklu kuvvetlerini yenilgiye uğratmışlardır.⁹¹ Selçuklu ordusunu mağlup ettikten sonra onları on fersah kadar takip eden Gürcü kuvvetleri, çok sayıda Müslüman askeri şehit etmiş, 4 bin⁹² kadar kişiyi esir almışlardır. Savaşın ardından aralarında İlgazi ve Dübey's'in de bulunduğu bazı önemli kişiler ise canlarını zor kurtarmışlardır. Gürcüler bu savaşın neticesinde önemli miktarda silah, mücevher, hayvan ve eşya ele geçirmişlerdir.⁹³

⁸⁷ İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi*, s. 35.

⁸⁸ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 450.

⁸⁹ Mikaberidze, *Historical Dictionary of Georgia*, s. 266-267.

⁹⁰ Bazı tarihçiler bu savaşın 12 Ağustos 1121'de meydana geldiğini ileri sürmektedirler. Bkz. Metreveli, *The Golden Age*, s. 93; Alexander Mikaberidze, *Conflict and Conquest In The Islamic World*, ed. Alexander Mikaberidze, c. 1, California, 2011, s. 276.

⁹¹ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 450; İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi*, s. 35; H.A.R. Gibb, *The Damascus Chronicle Of The Crusades: Extracted and Translated From The Chronicle Of Ibn Al-Qalânîsî*, London, 1932, s. 164; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 323; Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Tarihi Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538/39=1143/44)*, haz. Ali Sevim, Ankara, 2006, s. 53; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 450; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, s. 150; Sevim- Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 235-236; Sh. A. Meskhia, *An Outline Of Georgian History*, Tbilisi, 1968, s. 15-16; Rayfield, *Edge of Empires A History of Georgia*, s. 93; Sevim, "Artuk Oğlu İlgazi", s. 684; Ayan, "Selçuklu-Kıpçak İlişkileri", s. 114-115; Ömer Subaşı, "XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti", *Turkish Studies*, 8/5, 2013, s. 721; Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, s. 117.

⁹² Ermeni müverrihi Smbat bu savaşta ölenlerin sayısını 400 bin, esir edilenlerin sayısını ise 50 bin kişi olarak vermektedir. [*Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 68]. Urfalı Mateos da buna benzer bir şekilde bu savaşın neticesinde 400 bin Türk'ün öldürüldüğünü, 30 bin kişinin esir edildiğini söylemektedir. [*Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 270.]

⁹³ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 450; Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 323; İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi*, s. 35; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, s. 150.

Böylece IV. David 1120 ilâ 1121 yılları arasında gerçekleştirdiği faaliyetler neticesinde Gence, Kür ve Çoruh boylarındaki Tao-Klarjeti bölümünü Selçuklulardan geri almıştır. Ancak ülkedeki siyasi birliğin sağlanabilmesi için Kartli kesiminin de ele geçirilmesi gerekiyordu.⁹⁴ Bu amaçla Didgori zaferinin ardından rahat bir şekilde Tiflis üzerine yürüyen Gürcü Kralı, şehri muhasara etmiştir. Muhasara sebebiyle zor duruma düşen Tiflis halkı, şehir kadısını ve hatibini Gürcülere göndererek onlardan aman dilese de Gürcüler, onlara kulak asmamışlardır.⁹⁵ 1122⁹⁶ yılında meydana gelen bu kuşatma neticesinde yaklaşık 400 yıldan beri Müslümanların hâkimiyeti altında olan Tiflis şehri, Gürcülerin hâkimiyeti altına girmiştir.⁹⁷ Şehirde 500 kişiyi işkence ederek öldüren⁹⁸ Gürcüler, daha sonra şehrin çoğunu yakmışlardır.⁹⁹ İbnü'l-Ezrak, Gürcülerin şehri üç gün yağma ettikten sonra şehir halkını teskin ettiklerini ve onlara bir takım vaatlerde bulduklarını söylemektedir. Bu vaatler: “Şehrin Müslüman kesimine domuz sokulmaması, kesilmemesi ve alışverişinin yapılmaması, bir yüzünde sultan ve halifenin ismi, diğer yüzünde de Allah ve peygamberin ismi olmak üzere kendileri için para basılması, ülkede bir Müslümana eziyet eden birinin kanının akıtılacağı ilan edilmesi, serbestçe namaz kılınması, ezan ve Kur’an okunmasına izin verilmesi, Cuma günlerinde hutbe okunması ve namaz kılınması, minberde sadece halife ve sultana dua edilmesi ve yine Tiflis’teki İsmail hamamına Gürcü, Ermeni ve Yahudilerin girmemesi ayrıca

⁹⁴ Telliöğlü, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 80.

⁹⁵ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 450.

⁹⁶ Tarihçiler Tiflis’in Gürcüler tarafından alındığı tarihle ilgili farklı farklı tarihler vermektedirler. Bazı tarihçiler Tiflis’in 1121’de alındığını [Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım -Mesâlikü'l Ebsâr-*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, 2014, s. 249; V. Minorsky, “Tiflis”, *İA*, c. XII/I, İstanbul, 1979, s. 267; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 79] söylerlerken bazıları 1122’de alındığını [Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 324; *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 270; Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları’nda Kıpçaklar*, s. 117; Telliöğlü, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 80] söylemektedirler. Bunların yanında Tiflis’in 1123 yılında alındığı [İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 2005, s. 191] söyleyen tarihçiler de vardır.

⁹⁷ Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 324; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi*, c. 10, s. 450; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 53; *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 270; Gibb, *The Damascus Chronicle Of The Crusades*, s.164; El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, s. 249; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 191; Allen, *A History of Georgian People*, s. 99; David M. Lang, *Studies in the Numismatic History of Georgian in Transcaucasia*, New York, 1955, s. 20; Erdem, “Doğu Anadolu Türk Devletleri”, s. 404.

⁹⁸ *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 270; *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 68; Vardan Arewelts'i, *Vardan Arewelts'i's Compilation of History*, trans. R. Bedrosian, New Jersey, 2007, s. 68; Müverrih Vardan, “Türk Fütühatı Tarihi (889-1269)”, s. 195.

⁹⁹ Suny, *The Making of Georgian Nation*, s. 44.

Gürcülerin yılda beş, Yahudilerin dört dinar vermelerine karşın Müslümanların üç dinar vermeleri”dir.¹⁰⁰

Bu şekilde Tiflis’i ele geçiren IV. David, devletin başkentini Kutais’ten Tiflis’e taşımıştır.¹⁰¹ Böylece Tiflis’teki Müslüman Caferoğulları Emirliği ortadan kalkmıştır.¹⁰²

V. Savaşın Sonuçları ve Tarihsel Önemi

Gürcülere büyük bir saygınlık kazandıran Didgori zaferi, Haçlıların, Gürcistan’ı Hristiyanlığın doğudaki kalesi olarak görmelerini sağlamıştır.¹⁰³ Elde edilen bu galibiyet Gürcülerin aklında yer edinmiş olan Türklerin yenilmez olduğu fikrini ortadan kaldırdığı gibi onlara ülkelerini Türklerden kurtarabileceklerine dair umut da vermiştir. İslam dünyasına Gürcistan’da ciddi bir düşmana sahip olduklarını da gösteren bu zafer, Gürcülere hem Tiflis yolunu hem de yeni zaferlerin önünü açmıştır.¹⁰⁴ David kazandığı bu zafer neticesinde saltanatının sonuna kadar Transkafkasya’nın büyük bir kısmını hem doğrudan hem de dolaylı olarak kontrolü altına almıştır. Böylece Gürcü Krallığı bu bölgedeki en güçlü devletlerden bir tanesi haline gelmiştir.¹⁰⁵ Bu zaferle ülkesindeki Selçuklu hâkimiyetini sonlandıran IV. David, bağımsızlık hayalini büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Kıpçaklardan kurduğu ordu sayesinde hem merkezî bir ordu kuran hem de soyluların kendi üzerinde kurmuş olduğu baskıyı kıran Gürcü Kralı, bu zafer neticesinde bölgedeki siyasi üstünlüğü de ele geçirmiştir.¹⁰⁶ Gürcistan tarihinde *Dzleva Sakvirveli* yani *Muhteşem Zafer* olarak adlandırılan bu gün, her yıl Ağustos ayının ortasında Gürcüler tarafından *Didgoroba Bayramı* olarak kutlanmaktadır.¹⁰⁷

Didgori Savaşı’nın ardından Tiflis’i ele geçiren Gürcüler, tarihlerinde ilk kez ülkelerinin doğu ve batı kısımlarını birleştirilerek Gürcistan adı verilen bir ülke kurmuşlardır.¹⁰⁸ Bu dönemden itibaren Gürcü Krallığı, komşu

¹⁰⁰ İbnü’l-Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi*, s. 36.

¹⁰¹ Berdenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, s. 143; Konuralp Ercilasun, “Selçukluların Kafkasya Politikası”, *Türk Kültürü*, 387/XXXIII, Ankara, 1995, s. 427.

¹⁰² Sevim- Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 236.

¹⁰³ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s. 46.

¹⁰⁴ Lordkipanidze, *Georgia in the 11th-12th Centuries*, s. 99; Telliöğlü, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 79.

¹⁰⁵ Golden, “Cumanica I: The Qipchaqs in Georgia”, s. 73.

¹⁰⁶ İbrahim Telliöğlü, “Doğu Karadeniz Kıpçakları”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 48, 2015, s. 63.

¹⁰⁷ Suny, *The Making of Georgian Nation*, s. 44.

¹⁰⁸ Telliöğlü, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 80.

devletlerin topraklarını ele geçirerek vasalı haline getirdiği altın çağına girmiştir.¹⁰⁹ Her ne kadar Tiflis şehri Gürcülerin eline geçse de burada etkisini uzun süre muhafaza eden Müslümanlar, şehir hayatında önemli bir rol oynamaya devam etmişlerdir. Bu nedenle Gürcüler onlar için bir dizi ekonomik ve dinî kolaylıklar sağlamak zorunda kalmışlardır.¹¹⁰

XI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlayan Selçuklu-Gürcü mücadeleleri XII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren önemli çatışmalara sahne olmuştur. Bunlardan en önemlisi ise 1121 yılında meydana gelen Didgori Savaşı'dır. Selçuklu-Gürcü mücadelelerinin anlatımı sırasında üzerinden çok durulmayan ancak Gürcü tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olan bu savaş, hem iki ülke hem de bölgenin tarihinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bu savaş neticesinde Selçuklu kuvvetlerini mağlup eden Gürcüler, bölgenin en önemli kuvvetlerinden bir tanesi haline gelmişlerdir. IV. David'in başa geçmesi ile başlayan Gürcü yükselişi böylece zirve noktasına ulaşmış ve Gürcü Krallığı altın çağına girmiştir. Bu parlak dönem zaman zaman inişli-çıkışlı bir şekilde Tamara döneminin sonuna kadar devam etmiştir.

---

¹⁰⁹ Robert H. Hewsen, *The Geography of Ananias of Širac (Ašxarhac'oyc') The Long and The Short Recessions*, Wiesbaden, 1992, s. 129.

¹¹⁰ A. Rauf Hüseyinof, "İrak Selçukluları ve Kafkaslar", *VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 25-29 Eylül 1970)*, I, Ankara, 1972, s. 396.

KAYNAKÇA

- Ahmed Bin Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul, 2011.
- Alasania, Giuli, “Gürcistan Kıpçakları”, *Türkler*, 2, Ankara, 2002, s. 793-797.
- _____, *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, trc. Nanuli Kaçarava, Trabzon, 2013.
- Allen, W.E.D., *A History of Georgian People*, London, 1971.
- Ayan, Ergin, “Selçuklu-Kıpçak İlişkileri”, *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2, Sakarya, 2009, s. 105-127.
- Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Tarihi Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538/39=1143/44)*, haz. Ali Sevim, Ankara, 2006.
- Bedirhan, Yaşar, *Selçuklular ve Kafkasya*, Ankara, 2014.
- _____, “Selçuklu Türkmenlerinin Kafkasya ve Kafkas Elleri İle Münasebetleri”, *Turkish Studies*, 9/4, Ankara, 2014, s. 165-185.
- Berdzenişvili, Nikoloz – Canaşıa, Simon [İvane Cavahişvili], *Gürcüstan Tarihi (Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar)*, çev. Hayri Hayrioğlu, İstanbul, 2000.
- Brosset, M. F., *Gürcistan Tarihi*, çev. Hrand D. Andreasyan, haz. Erdoğan Merçil, Ankara, 2003.
- Çiloğlu, Fahrettin, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993.
- Çoğ, Mehmet, “Ortaçağ’da Kafkasya Havzasında Kıpçaklar”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 19, 2015, s. 57-74.
- Eğilmez, Savaş, “Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan’ın Kafkasya Politikası”, *Türkler*, 4, Ankara, 2002, s. 705-712.
- Ercilasun, Konuralp, “Selçukluların Kafkasya Politikası”, *Türk Kültürü*, 387/XXXIII, Ankara, 1995, s. 420-432.
- Erdem, İlhan, “Doğu Anadolu Türk Devletleri”, *Türkler*, 6, Ankara, 2002, s. 383-424.
- Ersan, Mehmet, “Türk Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, II, Ankara, 2014, s.161-202.
- Gibb, H.A.R., *The Damascus Chronicle Of The Crusades: Extracted and Translated From The Chronicle Of Ibn Al-Qalānisī*, London, 1932.
- Golden, Peter B., “Cumanica I: The Qipçaqs in Georgia”, *Nomads and their Neighbours in the Russian Steppe Turks, Khazars And Qipchaqs*, Cornwall, 2003, s. 45-86.

- Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraus), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, c. I-II, Ankara, 1999.
- Grousset, René, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul, 2005.
- Gümüş, Nebi, "Büyük Selçuklu-Gürcü İlişkileri", *Türkler*, 4, Ankara, 2002, s. 713-721.
- Hewsen, Robert H., *The Geography of Ananias of Şirac (Aşxarhac'oyc') The Long and The Short Recessions*, Wiesbaden, 1992.
- Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul, 1970.
- Hüseynof, A. Rauf, "Irak Selçukluları ve Kafkaslar", *VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 25-29 Eylül 1970)*, I, Ankara, 1972, s. 395-404.
- İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl -I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-*, çev. Onur Özatağ, İstanbul, 2015.
- İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydin, c. 9, İstanbul, 1987.
- İbnu'l-Ezrak Ahmed b. Yûsuf b. Ali, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi (Artuklular Kısmı)*, çev. Ahmet Savran, Erzurum, 1992.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul, 1953, s. 259-274.
- _____, "Melikşah", *İA*, c. VII, İstanbul, 1957, s. 665-673.
- _____, "Selçuklular", *İA*, c. X, İstanbul, 1967, s. 353-416.
- _____, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul, 1972.
- _____, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, İstanbul, 1973.
- _____, "Alparslan", *DİA*, c. II, İstanbul, 1989, s. 526-530.
- _____, "Selçuklular", *Türk Dünyası El Kitabı*, 1, Ankara, 1992, s. 247-284.
- _____, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 2005.
- Kartlis Tskhovreba -A History of Georgia-*, ed. Roin Met'reveli, Stephen Jones, Tbilisi, 2014.
- Kayhan, Hüseyin, *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)*, Konya, 2001.
- Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H.447-521=1055-1127)*, trc. Ali Sevim, Ankara, 2014.
- Kırzioğlu, Fahrettin, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Ankara, 1992.

- Köymen, Mehmet Altay, *Alp Arslan ve Zamanı*, İstanbul, 1972.
- _____, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul, 1976.
- _____, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara, 2004.
- Kürkçüoğlu, Erol, “Başlangıcından Malazgirt Savaşına Kadar Selçuklu-Bizans Münasebetleri”, *Türkler*, 4, Ankara, 2002, s. 694-704.
- Lang, David M., *Studies in the Numismatic History of Georgian in Transcaucasia*, New York, 1955.
- _____, *The Georgians*, London, 1966.
- Lordkipanidze, Mariam, *Georgia in the 11th-12th Centuries*, ed. George B. Hewitt, Tbilisi, 1987.
- Merçil, Erdoğan, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi”, *Türkler*, 4, Ankara, 2002.
- Meskhia, Sh. A., *An Outline Of Georgian History*, Tbilisi, 1968.
- Metreveli, Roin, *The Golden Age -Georgia From The 11th Century To The First Quarter Of The 13th Century-*, Tbilisi, 2010.
- Mikaberidze, Alexander, *Historical Dictionary of Georgia*, Maryland, 2007.
- _____, *Conflict and Conquest In The Islamic World*, ed. Alexander Mikaberidze , c. 1, California, 2011.
- Minorsky, V., “Caucasia in the History of Mayyafariqin”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 13/1, London, 1949, s. 27-35.
- _____, “Tiflis”, *İA*, c. XII/I, İstanbul, 1979, s. 264-279.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I Horasan-Irak, Suriye ve Kirman Selçukluları*, yay. Ali Öngül, İzmir, 2000.
- Müverrih Vardan, “Türk Fütühatı Tarihi (889-1269)”, çev. H. D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi*, 1/2, İstanbul, 1937, s. 159-255.
- Nesibli, Yunis, “Orta Çağ Gürcü Kaynaklarında Türkler”, *Türkler*, 4, Ankara, 2002, S. 722-730.
- Özaydın, Abdülkerim, “Mahmûd b. Muhammed Tapar”, *DİA*, c. XXVII, 2003, s. 371-372.
- _____, “Melikşah”, *DİA*, c. XXIX, Ankara, 2004, s. 54-57.
- Özkan (Melaşvili), Ahmet, *Gürcüstan -Tarih Edebiyat Sanat Folklor-*, İstanbul, 1968.
- Paydaş, Kazım, “Artuklular ve Gürcüler”, *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, c. 1, Mardin, 2008, s. 213-220.

- Rapp, Stephen H., "Sumbat Davit'is-dze and the Vocabulary of Political Authority in the Era of Georgian Unification", *Journal of the American Oriental Society*, 120/4, 2000, s. 570-576.
- Rayfield, Donald, *Edge of Empires A History of Georgia*, London, 2012.
- Şadrüddîn Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâşır İbn 'Ali El-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, Ankara, 1999.
- Sevim, Ali, "Artuk Oğlu İlgazi", *Belleten*, XXVI/101-104, Ankara, 1962, s. 650-691.
- _____, "Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 1963, s.319-322.
- _____, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Selçuklu-Ermeni İlişkileri", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri (8-12 Ekim 1984 Erzurum)*, Ankara, 1985, s. 67-73.
- _____, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, Ankara, 1988.
- _____, "Çağrı Bey", *DİA*, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 183-186.
- _____, – Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara, 1995.
- _____, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara, 2002.
- _____, "Doğu Anadolu Bölgesinde Selçuklu Fetihleri ve Sonuçları", *Prof. Dr. Ali Sevim Makaleler*, III, yay. E. Semih Yalçın, Süleyman Özbek, Ankara, 2005, s. 211-223.
- Smbat Sparapet's Chronicle*, trans. R Bedrosian, New Jersey, 2005.
- Subaşı, Ömer, "XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti", *Turkish Studies*, 8/5, 2013, s. 705-731.
- Suny, Ronald Grigor, *The Making of Georgian Nation*, London, 1989.
- Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım - Mesâlikü'l Ebsâr-*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, 2014.
- Tellioğlu, İbrahim, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Trabzon, 2009.
- _____, "Doğu Karadeniz Kıpçakları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 48, 2015, s. 59-78.
- The Georgian Chronicle The Period of Giorgi Lasha*, ed. S. Qaukhchishvili, trans. Katharine Vivian, Amsterdam, 1991.
- Thomson, Robert W., *Rewriting Caucasian History*, New York, 1996.

Toksoy, Ahmet, “Malazgirt Zaferinden Önce Doğu Anadolu’ya Yapılan Türk Akınları”, *Türkler*, 4, Ankara, 2002, s. 678-693.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 2009.

_____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 2013.

Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162), çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara, 2000.

Walter the Chancellor’s The Antiochene War, trans. Thomas S. Asbridge, Susan B. Edgington, Cornwall, 1999.

Vardan Arewelts’i, *Vardan Arewelts’i’s Compilation of History*, trans. R. Bedrosian, New Jersey, 2007.

Yınanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1944.